

نقش کشورهای اطراف تحریم در اثر بخشی تحریم‌های یکجانبه

(با تکیه بر تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا علیه ایران)

عهدیه زندگی اهرمی، دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

احد باقرزاده (نویسنده مسئول)، دانشیار، گروه حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

حمید عزیزی مرادپور، استادیار دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. مدرس و مدعو دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

اگرچه تحریم‌های یکجانبه به طور معمول تداعی کننده نقش ویژه کشورهای واضع تحریم به عنوان اصلی ترین عامل بروز آثار سوء حقوق بشری ناشی از تحریم است اما این موضوع نباید منجر به نادیده گرفتن نقش و مسئولیت کشورهای هدف در میزان بروز آثار و تأمین نیازهای حقوق بشری ساکنین خود گردد. به عبارت بهتر تحریم‌های یکجانبه (اولیه و ثانویه) به صورت غیرقابل اجتنابی همواره دربردارنده‌ی آثار سوئی هستند که میزان آن همواره می تواند به عوامل مختلفی بستگی داشته باشد. تاکنون بیشتر کتب و مقالاتی که در زمینه تحریم به رشته تحریر درآمده اند به بررسی تحریم‌ها و نقض حقوق بشر از منظر کشور واضع تحریم پرداخته و منابع مطالعاتی محدودی به بررسی تحریم‌ها از منظر کشورهای هدف تحریم و ثالث پرداخته اند. یکی از مهمترین اقدامات کشورهای هدف تحریم در بُعد داخلی، بررسی ساختارها و مقررات داخلی خود و متعاقباً اصلاح آن بخش از ساختارها و قوانینی است که تشدید کننده تحریم‌ها بوده و در این مقاله از آن تحت عنوان خودتحریمی یاد می شود. کشورهای ثالث نیز از طریق وضع مقررات انسداد ضمن جلوگیری از نقض حاکمیت خود توسط کشورهای واضع، می توانند از اتباع خود که به تجارت با کشور هدف تحریم مشغول هستند حمایت نمایند. در این مقاله تلاش گردیده تا ضمن تبیین نقش و مسئولیت کشورهای اطراف تحریم (واضع، هدف و ثالث) به بررسی ساختارها، قوانین و مقررات کشور هدف تحریم (به طور ویژه کشور ایران) و نقش آن در بروز آثار ناشی از تحریم‌ها پرداخته و در پایان نیز راهکارهایی جهت اصلاح و تغییر آن‌ها ارائه نماییم.

کلید واژه‌ها: ایران، ایالات متحده آمریکا، تحریم‌های یکجانبه، حقوق بشر، خود تحریمی

تحریم‌های یکجانبه، تدابیر قهرآمیز (عمدتاً اقتصادی) یک دولت علیه دولت دیگر است که ورای قطعنامه‌های شورای امنیت، به منظور ایجاد تغییر در سیاست‌های کشور هدف وضع می‌گردند.^۱ موارد تحریمی اغلب شامل بخش‌های مختلفی از روابط میان دولت‌ها است که در حوزه اقتصادی بر روابط مالی، پولی، ارتباطات بانکی، خرید و فروش کالا و خدمات وضع می‌گردند و حوزه‌های دیگری همچون سرمایه‌گذاری، انتقال دانش و فن‌آوری، سیاسی و حاکمیتی، آموزشی و ... را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند. در حالی که در گذشته، تحریم‌های وضع شده عمدتاً موضعی و متمرکز بر فعالیتهای خاص نظامی، تسلیحاتی یا سیاسی بود، ایالات متحده آمریکا طی چند دهه اخیر حجم گسترده‌ای از تحریم‌های یکجانبه به ویژه تحریم‌های یکجانبه ثانویه را عمدتاً با هدف «فروپاشی اقتصادی» کشورهای هدف وضع نموده و آثار زیانبار حقوق بشری ناشی از این تحریم‌ها را نیز به عنوان ابزاری در جهت تقویت فشارها به کشورهای هدف مورد استفاده قرار داده است.

شبکه بانکی کشور ایران به عنوان یکی از بازوهای تأمین مالی دولت که همواره بخش مهمی از وظایف مربوط به موفقیت‌های برنامه توسعه ای کشور را به دوش کشیده است طی سالیان متمادی با وضع تحریم‌های بی شماری از سوی ایالات متحده هدف قرار گرفته و این امر طی دو دهه اخیر نیز بیش از هر دوره دیگر چشمگیر به نظر می‌رسد. مکانیسم تحریم‌های بانکی به گونه ای است که به طور خودکار منجر به بالا رفتن ریسک سرمایه گذاری‌های خارجی و اختلال در سیاست پولی و اقتصادی کشور هدف تحریم شده و آن را با مشکلات عدیده‌ای مانند کاهش منابع ارزی و رشد اقتصادی مواجه می‌نماید. مهم ترین کارایی ارتباطات بانکی در عرصه جهانی، نقل و انتقال پول و ارز و در کنار آن ارائه خدماتی همچون صدور اقسام ضمانت نامه‌های بانکی و گشایش اعتبارات اسنادی است که نقش مؤثری در تسهیل تجارت بین المللی و در نهایت توسعه کشورها دارد؛ از این رو ایجاد محدودیت در ارتباطات بانک‌های خارجی با بانک یا بانک‌های یک کشور (کشور هدف)، علاوه بر ایجاد خلل در نقل و انتقال وجه، عملیات صادرات، واردات، سرمایه گذاری خارجی، فایننس و به تبع خود توسعه و پیشرفت کشور هدف تحریم را تا حد زیادی مختل می‌کند.^۲

۱. حسین آل کجیاف و مجتبی انصاریان «تأثیر تحریم‌های یک جانبه و چندجانبه بر ایران از منظر حق بر سلامت شهروندان

ایرانی»، فصلنامه علمی - پژوهشی حقوق پزشکی، ۲۹، (۱۳۹۳)، ۱۲.

۲. سید یحیی علوی «واکاوی ساختار تحریم‌های بانکی آمریکا و الزامات رفع آن در مذاکرات جامع هسته‌ای»، فصلنامه آفاق

به دلیل ارتباطات تنگاتنگ اقتصادی کشورها در عرصه بین‌المللی و وابستگی آن‌ها به خدمات بانکی، به نظر می‌رسد تحریم‌های بانکی قوی‌ترین نوع از انواع تحریم مالی و اقتصادی است و می‌تواند موجب اختلال تجاری در کشور هدف شود.^۳

فارغ از نوع تحریم‌ها همانگونه که می‌دانیم تحریم‌های یکجانبه به خودی خود موجد آثار سوئی نسبت به آحاد ساکنین کشور هدف خواهند بود. اما مشخصاً با افزایش سطح همکاری اتباع و شرکت‌های تابع کشورهای ثالث در اجرای این گونه تحریم‌ها، شدت تأثیر آن بر کشور هدف افزایش می‌یابد. این در حالی است که اگر تحریم‌ها محدود و منحصر به روابط کشور واضع با کشور هدف تحریم باشد تا حدودی قابلیت کنترل و مدیریت داشته و می‌توان با اعمال راهکارهایی از سوی جامعه جهانی و کشور هدف بخشی از آثار سوء تحریم‌ها را کاهش داد.

در گذشته، تلاش‌هایی برای برقراری نهادهای بین‌المللی در زمینه نظارت بر اثرات حقوق بشری تحریم‌های یکجانبه صورت پذیرفته است. یکی از مهمترین آن‌ها، پیشنهاد تأسیس کمیسیونی جدید در زمینه تحریم‌های یکجانبه و حقوق بین‌الملل است که در سال ۲۰۱۵ توسط الن پلت^۴ مطرح گردید که بر تجربه تاریخی کشور فرانسه و خصوصاً نقض حقوق بشر در کشورهای تحت استعمار آن در گذشته متمرکز است و محورهای آن امروزه برای سایر بخش‌های جهان نیز موضوعیت دارد.^۵ اگر چه تاکنون جامعه جهانی به کرات در موارد نقض حقوق بشر به واسطه ی تحریم‌های چند جانبه (مبتنی بر قطعنامه‌های شورای امنیت) و حتی یک جانبه (به طور خاص تحریم‌های وضع شده از سوی ایالات متحده) تا حدودی موضعی فعال پیش گرفته است، اما بررسی ابعاد حقوقی تحریم‌ها می‌تواند منتج به شناسایی و اثبات موارد نقض قوانین بین‌المللی و حقوق مسلم و تعریف شده بین‌المللی شهروندان کشورهای تحت تحریم گردد. حقوق نقض شده اشخاص از طریق تمرکز بر جنبه‌های اجتماعی مانند حق حیات، حق برخورداری از غذا حق سلامت جسمی، روانی و معنوی، حق برخورداری از محیط سالم و هوای پاک و حق بهداشت و حق درمان قابل پیگیری است.^۶

در این پژوهش از یک سو در پی دستیابی به پاسخی قانع‌کننده درخصوص ارتباط قوانین، مقررات و ساختار داخلی دولت هدف تحریم (به طور خاص کشور ایران) در میزان اثربخشی تحریم‌های یکجانبه و از سوی دیگر در صدد احراز نقش کشورهای ثالث در میزان بروز آثار سوء حقوق بشری ناشی از

^۳ . Gary Hufbauer et al, *Economic Sanctions Reconsidered*, (DC Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007) 34.

^۴ . Alain Pellet

^۵ . Pierre Michel Eisemann, *Annuaire de l'Institut de droit international* (Paris, Pedone, , Session de Tallinn, vol. 76 , 2016), 871

^۶ . سعید رضا عاملی و ابراهیم محسنی آهویی، *فقدان مشروعیت قانونی - بین‌المللی تحریم و نقض حقوق بشر* (لندن: مؤسسه اسلامی حقوق بشر، ۲۰۱۸) ۲۰.

تحریم‌های یکجانبه ثانویه هستیم و در پایان بر آن هستیم تا راهکارهایی را جهت کاستن از آثار سوء تحریم‌ها بر رعایت حقوق بشر در کشورهای هدف ارائه نمائیم.

اهمیت و ضرورت این پژوهش و پژوهش‌هایی از این قبیل در ارائه الگوهای مدیریت صحیح در کشورهای هدف تحریم است. همین وجه ممیزه باعث می‌شود که برخی از کشورها علیرغم مواجهه با تحریم‌های یکجانبه، ضمن مدیریت شرایط موجود، نه تنها اقتصاد خود را از فروپاشی نجات داده بلکه مردم خود را از مواجهه با آثار شدید حقوق بشری برهانند.

۱- نقش و مسئولیت کشورهای هدف تحریم در بروز آثار سوء حقوق بشری تحریم‌های یکجانبه

کشورهای واضع تحریم علیرغم آگاهی از آثار سوء تحریم‌ها بر میزان رعایت حقوق بشر در کشورهای هدف، عمدتاً معتقد به عدم ارتباط و در برخی موارد کمرنگ بودن نقش اقدامات خود در بروز این آثار بوده و همواره تلاش کرده اند بار عمده این مسئولیت را متوجه طبقه حاکمیتی کشورهای هدف نموده و از قبول مسئولیت در این زمینه شانه خالی کنند.^۷ دو واقعیت غیرقابل انکاری که باید آن را پذیرفت این است که اولاً حذف کامل تحریم‌های یکجانبه از ادبیات بین‌الملل امری نسبتاً غیرممکن است و ثانیاً تحریم‌ها کم و بیش آثار سوء خود را بر اقتصاد، بهداشت، حقوق بشر و... کشورهای هدف خواهند گذاشت. بنابراین، این دولت‌های هدف هستند که می‌بایست به منظور پیش‌گیری از بروز آثار سوء تحریم‌ها بر ساکنین سرزمین تحت حاکمیت خود، نسبت به شناسایی و رفع نقاط ضعف و کاستی‌های موجود در قوانین ساختار داخلی کشور خود اقدام نمایند.

طی سالیان متمادی، واکنش کشورهای هدف تحریم در مواجهه با تحریم‌های یکجانبه، عمدتاً به دو صورت نمود پیدا کرده است و هرکدام از این واکنش‌ها نتایج متفاوتی را به همراه داشته است که در ذیل به بررسی و آثار ناشی از آن خواهیم پرداخت.

۱-۱ موضع انفعالی

برخی از کشورهای هدف در برابر تحریم‌های یکجانبه وضع شده موضع انفعالی اتخاذ نموده و آن را به عنوان عاملی خارج از حیطه اختیارات‌شان پذیرفته اند. تجربه چند دهه گذشته نشان می‌دهد که این موضع عمدتاً منجر به تسلیم شدن کشور هدف در برابر خواسته‌های کشور واضع تحریم، تزلزل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و در پاره ای از موارد منجر به فروپاشی حکومت کشور هدف گردیده است. کشور ونزوئلا را شاید بتوان یک نمونه عینی و ملموس این دسته از کشورها دانست که اگرچه تا کنون به مرز فروپاشی نرسیده است لیکن به دلیل عکس‌العمل نه چندان مطلوب دولت این کشور در مواجهه با سلسله تحریم‌های ایالات متحده آمریکا، طی سالیان اخیر بیشترین

^۷ ریچارد نفیو، هنر تحریم‌ها-نگاهی از درون میدان، ترجمه و تحقیق مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۷) ۱۳.

میزان تورم اقتصادی را در میان کشورهای جهان تجربه کرده و اقتصاد این کشور تا حد زیادی متزلزل گردیده است. بر اساس آمارهای صندوق بین‌المللی پول در چندماهه ابتدایی سال ۲۰۲۱ میلادی، کشور ونزوئلا با نرخ تورم ۳۰۱۲ درصدی در رتبه اول کشورهای جهان قرار دارد. از سوی دیگر نیکولاس مادورو در جلسه مجازی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در ۲۲ فوریه ۲۰۲۱، مدعی شد که تحریم‌های یک جانبه منجر به از دست دادن ۳۰ میلیارد دلار درآمد نفتی بالقوه شده است، که این امر توانایی دولت در واکنش به کووید-۱۹ را مختل کرده است.^۸

۱-۲ موضع فعال

در مقابل برخی دیگر از کشورها علیرغم استفاده از کلیه ظرفیت‌های قانونی در جهت طرح اقدامات تقابلی علیه کشورهای واضع تحریم، با علم و آگاهی از عوامل موثر بر تشدید آثار تحریم‌ها تلاش می‌کنند قوانین و ساختارهای خود را با تحریم‌ها منطبق ساخته و در پی ارائه راهکارهایی جهت کاهش آثار سوء ناشی از تحریم‌ها باشند. اگرچه این واکنش در مقایسه با موضع نخست معقول و منطقی تر است لیکن تجربه نشان می‌دهد که هر تلاشی از سوی کشورهای هدف تحریم در این راستا الزاماً موفقیت آمیز نبوده و موفقیت آن‌ها در این عرصه به عوامل زیادی بستگی دارد که در ادامه به تفصیل برخی از مهمترین آنها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

به نظر می‌رسد کشورهای روسیه و چین شاخص‌ترین کشورهای قابل ذکر در این دسته هستند که علیرغم در امان بودن از تحریم‌های متعدد وضع شده از سوی ایالات متحده در سال‌های اخیر، به پشتوانه ثبات و زیرساخت‌های مناسب اقتصادی و همچنین اقدامات مناسب خود در مقابله با تحریم‌ها، آسیب و گزند کمتری را از تحریم‌های وضع شده علیه خود متحمل گردیده‌اند.

۲- عوامل اثر بخشی تحریم‌های یکجانبه

همانگونه که در ابتدای این مقاله عنوان شد، همواره نباید آثار تحریم‌ها را متناسب به فعل کشورهای واضع تحریم دانست و مسئولیت ناشی از آن را تماماً به این کشورها منتسب نمود. زیرا قبل از هر چیز کشورهای هدف تحریم به طور ذاتی متعهد به تأمین و مراعات حقوق بشر در قبال ساکنین سرزمین خود هستند و این تعهدات بعنوان یکی از اصلی‌ترین و مهمترین تکالیف دولت‌ها تلقی می‌گردد. بنابراین دولت‌های هدف به صرف اینکه تحت تحریم‌های یکجانبه قرار گرفته باشند، نمی‌توانند از زیر بار تعهدات حقوق بشری خود نسبت به ساکنین سرزمین خود شانه خالی نمایند. اما به طور کلی در میزان اثربخشی تحریم‌های یکجانبه همواره عوامل متعددی دخیل هستند که در ذیل به مهمترین آن‌ها اشاره خواهیم کرد:

۲-۱ مدت زمان وضع تحریم‌ها

یکی از مهمترین عوامل اثربخشی تحریم‌ها درخصوص کشورهای هدف، مدت زمان وضع تحریم‌ها می‌باشد.

برخی از تحلیلگران معتقد هستند که طولانی‌تر شدن مدت زمان اعمال تحریم‌ها احتمال موفقیت آن‌ها را به میزان قابل توجهی افزایش خواهد داد. از دیدگاه این افراد اگرچه طولانی شدن مدت اعمال تحریم‌ها ممکن است هزینه کشورهای واضع در دستیابی به هدف افزایش دهد، اما در واقع برخی از تحریم‌ها برای اثربخشی لازم، مدت زمان طولانی‌تری را لازم خواهند داشت. در مقابل عده‌ای دیگر بر این باور هستند که طولانی‌تر شدن مدت زمان تحریم‌ها منجر به کاهش اثربخشی آن‌ها خواهد گردید، زیرا افزایش این عامل می‌تواند تاحدودی تطابق‌پذیری کشورهای هدف را با تحریم‌های وضع شده به دنبال داشته باشد.^۹ مطابق این دیدگاه، تحریم‌های موفقیت آمیز عمدتاً برای مدت زمان کوتاهی وضع می‌گردد و نیازی به استمرار آنها نخواهد بود. بنابراین چنانچه رسیدن به هدف در کوتاه مدت حاصل نگردد، احتمال کمتری وجود خواهد داشت که این هدف با گذشت زمان حاصل گردد.^{۱۰} از دیگر دلایل طرفداران این دیدگاه در راستای اثبات عدم موفقیت تحریم‌های طولانی مدت این است که اولاً واضعان تحریم حتی پس از تشخیص عدم کارایی تحریم‌ها، تمایلی به ترک آن ندارند و ثانیاً به دلیل دشواری همراه کردن سایر کشورها در تبعیت از تحریم‌های وضع شده علیه کشور هدف، حفظ این شرایط برای کشورهای واضع دشوار خواهد بود.^{۱۱} با توجه به اینکه عامل مدت زمان وضع تحریم یکی از عواملی است که عمدتاً در اختیار کشورهای واضع تحریم بوده و کشورهای هدف دخل و تصرف کمتری در تعیین آن دارند، کشورهای هدف می‌توانند از طریق کاهش وابستگی خود به زمینه‌های مورد تحریم تا حدودی اثرات آن را کاهش داده و از این طریق کشور واضع را مجاب به عدم کارایی لازم تحریم‌های وضع شده و نهایتاً تغییر موضع کشور واضع نمایند. ریچارد نفیو یکی از مسئولین طراحی تحریم‌های ایالات متحده علیه ایران در دوران ریاست جمهوری او‌باما، در کتاب خود تحت عنوان هنر تحریم‌ها ضمن استفاده از تعبیر درد در خصوص احساس کشورهای هدف تحریم در قبال تحریم‌ها بیان داشته است که واژه درد از یک‌سو نشان دهنده هدف تحریم‌ها است و از سوی دیگر به نوعی محدودیت ذاتی آن‌ها به شمار می‌آید. زیرا اگرچه در وهله اول تجربه کردن درد برای افراد اغلب ناخوشایند است، اما همین درد به مرور زمان قابل انطباق‌پذیری و مدیریت می‌باشد.^{۱۲}

۲-۲ نوع، جنس و هدف تحریم‌ها

از دیگر عوامل دخیل بر اثربخشی تحریم‌ها، نوع، جنس و هدف تحریم‌های وضع شده درخصوص کشور هدف است. یکی از دلایل تمایل دولت‌ها به استفاده از تحریم در قیاس با جنگ‌های نظامی، جلوگیری از بروز آثار مخرب

۹. Mohammed Dajani Daoudi, *Economic Sanctions: Ideals and experience*, (London: Boston, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul 1983)69.

۱۰. Makio Miyagawa, *Do Economic Sanctions Work?* (New York: st Martin, s Press, 1992)87.

۱۱. David Leyton-Brown, *The Utility of International Economic Sanctions*, (New York: st Martin, s Press, 1987)45.

۱۲. نفیو، پیشین، ۱۳.

ملموس و عینی جنگ است که البته این موضوع متقابلاً مورد استقبال دولت‌های هدف تحریم نیز می‌تواند باشد. زیرا مقابله با تحریم‌ها و آثار مخرب اقتصادی ناشی از آن به هر میزان هم که باشد اغلب قابل تحمل‌تر از تحمیل شدن خسارات انسانی، اقتصادی، مادی و معنوی ناشی از جنگ می‌باشد.^{۱۳} همچنین با توجه به هزینه بالای وضع تحریم و نظارت بر حسن اجرای آن برای کشورهای واضع تحریم، همواره این کشورها در برنامه‌های تحریمی خود علیه کشورهای هدف به مسئله نوع تحریم و میزان آثار آن بر کشور هدف تحریم توجه بسیار دارند.

هر تحریم زائیده اتاق فکری است که قبل از تولد آثار ناشی از آن توسط کشور واضع مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است. به طور مثال تحریم کشور ایران از فروش نفت خام در سال ۲۰۱۸ توسط ایالات متحده با علم و آگاهی از اهمیت فروش نفت بر اقتصاد کشور ایران و همچنین آگاهی از آثار مخرب تحریم فروش نفت بر اقتصاد، بهداشت، حقوق بشر و ... وضع گردیده است.

تحریم اغلب بانک‌های دولتی و خصوصی و به ویژه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران توسط آمریکا که منتج به قطع دسترسی آن‌ها به شبکه جهانی سوئیفت گردیده حاصل مدت‌ها بررسی در اتاق فکر تحریم ایالات متحده است. بنابراین علی‌الاصول نمی‌توان قائل به عدم آگاهی کشورهای واضع تحریم از آثار قابل بروز تحریم‌ها بود. با توجه به اینکه بخش عمده تحریم‌های وضع شده علیه کشورهای هدف عمدتاً از نوع تحریم‌های مرتبط با واردات و صادرات می‌باشد، این گونه از تحریم‌ها نه تنها منجر به کاهش دارایی ملی کشورهای هدف تحریم می‌گردند، بلکه محدود کردن واردات و صادرات بالطبع می‌تواند لطمات جبران‌ناپذیری به اقتصاد، اشتغال، سلامت و سایر حوزه‌های حقوق بشری کشورهای هدف وارد سازد. متأسفانه باید پذیرفت که آثار سوء چنین تحریم‌هایی شهروندان عادی را بیشتر از طبقه حاکمیتی کشورهای هدف که تصمیم‌گیری‌های کلان کشور نیز در اختیار آنان است، تحت فشار قرار می‌دهد. شاید بارزترین نمونه‌های قابل ذکر در این خصوص را بتوان تحریم‌های وضع شده علیه کشورهای هائیتی، عراق، صربستان و حتی ایران عنوان نمود که تحریم‌ها مشکلات بسیاری را بر آحاد مردم این کشورها در قیاس با طبقه حاکمیتی که هدف واقعی تحریم‌ها بوده‌اند تحمیل نموده است. اگرچه برخی معتقد هستند که چنین تحریم‌هایی نه تنها نمی‌توانند منتج به نتیجه موردنظر کشورهای واضع گردد، بلکه حتی می‌تواند انگیزه ایجاد جبهه‌های مقاومت ملی در برابر فشارهای خارجی را نیز افزایش دهد.^{۱۴} این در حالی است که به نظر می‌رسد، تحریم‌های مالی و اقتصادی مؤثرتر از سایر انواع تحریم‌ها است. زیرا اگر چه این گونه تحریم‌ها در وهله اول منجر به ورود خسارت و لطمات جدی به آحاد مردم کشورهای هدف می‌گردند، لیکن با توجه به محدودیت‌های ایجاد شده در رفع نیازهای مردم، تداوم این امر می‌تواند تأثیر مستقیم و فوری در جهت اعمال فشار به طبقه حاکمیتی

^{۱۳} . همان ، ۱۴.

^{۱۴} . Johan Galtung , *On the Effects of International Economic Sanctions, With Examples from the Case of Rhodesia*, (Cambridge: Cambridge University Press , 1967)95.

داشته باشد.^{۱۵} مطابق این دیدگاه زمانی که تمرکز نهایی تحریم‌ها مبتنی بر ایجاد ضرر و زیان در گروه‌های متناسب به طبقه حاکمیتی شود، به احتمال فراوان موثرتر خواهد بود.^{۱۶}

از میان انواع تحریم‌های یکجانبه تحریم‌های مرتبط با شبکه بانکی ضربات شدیدی بر اقتصاد و به تبع آن بر سایر زیرساخت‌های کشورهای هدف وارد می‌سازد. زیرا ممنوعیت از خدمات بانکی مانند خدمات موسسه سوئیفت، در فرایندهای تجاری و واردات کالاهای ضروری نیز اختلال ایجاد می‌کند. به عبارت دیگر شانس موفقیت و اثربخشی تحریم‌های یکجانبه، با استفاده از اهرم تحریم مالی افزایش می‌یابد. زیرا در صورتی که کشوری همچون ایران از واردات کالایی منع شود حتی اگر قادر به یافتن مسیری جایگزین برای واردات همان کالا باشد، ممنوعیت نقل و انتقال منابع ارزی لازم مانعی بزرگ بر سر راه کشور هدف خواهد بود و به همین دلیل است که ایالات متحده آمریکا همواره در تحریم‌های یکجانبه اقتصادی خود از ترکیب تحریم‌های تجاری و مالی استفاده می‌کند.^{۱۷}

در سال‌های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ خرد جمعی یا همان اتاق فکر تحریم واشنگتن تشخیص داد که وضع تحریم‌ها درخصوص واردات بنزین و دیگر محصولات فنی و بنزینی خواهد توانست که دولت ایران را از پای درآورد. به همین دلیل مارک کرک نماینده جمهوری خواه وقت مجلس سنای آمریکا که یکی از طرفداران سرسخت تحریم ایران است در سال ۲۰۱۰ میلادی مدعی شد که تحریم بنزین درمورد ایران چنان آثار وخیمی بر این کشور خواهد داشت که سران این کشور را متقاعد کند نه تنها برنامه هسته‌ای را کنار گذاشته بلکه سایر فعالیت‌های پنهان شان را نیز متوقف نماید. بنابراین تحریم واردات بنزین ایران در قانون سسادا لحاظ و در ژوئیه سال ۲۰۱۰ میلادی این تحریم به قانون تبدیل شد.^{۱۸} دولت ایران در آن برهه از زمان با در پیش گرفتن موضعی فعال ضمن مدیریت تحریم‌های وضع شده از سوی ایالات متحده نسبت به بازطراحی و اصلاح پالایشگاه‌های خود اقدام نمود تا نیاز کشور به بنزین را تأمین نماید. اگرچه نتیجه این کار تولید بنزینی بود که از کیفیت چندان مناسبی برخوردار نبوده و منجر به افزایش آلودگی هوا و به خطر افتادن سلامت ساکنین ایران گردیده است، اما به هر روی ایران توانست از این بحران به سلامت عبور کند.^{۱۹}

¹⁵ William .Kaempfer , Anton Lowenberg , *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective -Political Economy of Global Interdependence*,(Texas: Westview Press, ۱۹۹۲),89.

¹⁶ . Clifton Morgan , Valerie Schwebach, *Economic sanctions as an instrument of foreign policy: The role of domestic politics*,(DC Washington: , paper presented at the annual meeting of the American political science association Washington dc, January 9-12, 1993),82.

^{۱۷} . کاظم یاوری، رضا محسنی، «آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی»، فصلنامه مجلس و پژوهش، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ۶۱، (۱۳۸۸)، ۳۵.

^{۱۸} . تحریم ایران؛ آنچه تحلیلگران از فرصت بودن تحریم می‌گویند؟، ۱۳۹۸/۱۱/۱۹

<https://farsi.khamenei.ir/others-note?id=44851>

^{۱۹} . نفیو، پیشین، ۶۸-۶۹.

۲-۳ روابط اقتصادی کشورهای اطراف تحریم

امروزه گسترش روابط اقتصادی و به تبع آن وابستگی کشورهای در حال توسعه به کشورهای توسعه یافته این امکان را فراهم آورده که کشورهای توسعه یافته از این وابستگی گاهی در جهت دستیابی به اهداف سیاسی خود استفاده نمایند. متداولترین شیوه بهره‌گیری از وابستگی اقتصادی، اعمال فشار بر کشور هدف و تغییر مواضع آن‌ها در مواقعی است که این کشورها تهدیدی برای کشورهای بزرگتر محسوب می‌شوند. میزان وابستگی اقتصادی کشور هدف تحریم به کشور واضع تحریم نقش کلیدی در میزان بروز و ظهور آثار سوء تحریم‌ها بر ساکنین کشور هدف دارد. بدین معنا که افزایش وابستگی منجر به افزایش اثربخشی تحریم‌ها و بالعکس کاهش این وابستگی موجب کاهش تأثیر تحریم‌ها می‌گردد. در این میان عامل دیگری به نام وصف ثانویه تحریم‌ها وجود دارد که ترکیب آن با عامل فوق‌الذکر می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر میزان اثربخشی تحریم‌ها داشته باشد. به عبارت روشن‌تر چنانچه تحریم‌های واجد وصف ثانویه بوده و کشورهای ثالث نیز دارای روابط مالی و تجاری قابل توجهی با کشور هدف باشند، مشخصاً بروز و ظهور آثار سوء ناشی از تحریم با شدت بیشتری ظهور و بروز خواهد کرد.^{۲۰} به عنوان مثال اگر چه تحریم‌های وضع شده علیه کشور ایران پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ واردات بسیاری از کالاها از ایالات متحده را متوقف نمود لیکن آثار سوء حقوق بشری ناشی از تحریم‌ها کمتر احساس می‌شد. در حالی که به موازات تغییر سیاست‌های تحریمی ایالات متحده و وادار کردن سایر کشورها به همراهی با سیاست‌های تحریمی این کشور شرایط قدری پیچیده‌تر گردید. عمده نگرانی‌های جامعه جهانی هم ناشی از نقض حقوق بشر در کشورهای هدف از این منظر است. به نقل از براد شرمین نماینده کنگره آمریکا در نشست غیرعلنی آپیک، گرایش ایالات متحده به تحریم‌های ثانویه، به منظور تشدید فشارهای اقتصادی و تقویت نارضایتی‌های داخلی در ایران انجام گرفته است. در واقع کنگره آمریکا پس از اینکه به این نتیجه رسید که تحریم‌های یکجانبه مانند گذشته کارایی و اثربخشی لازم جهت تحت فشار قراردادن کشورهای هدف (به طور خاص ایران) را ندارند، در ژوئیه ۲۰۱۰ تحریم‌های ثانویه را طراحی و وضع کرد. براساس این قانون، کلیه بانک‌های ایرانی مرتبط با موضوعات اشاعه تسلیحات هسته‌ای و حمایت از تروریسم که هدف تحریم‌های اولیه ایالات متحده باشند، مشمول تحریم ثانویه بانکی نیز قرار خواهند گرفت. بنابراین به طور منطقی اغلب بانک‌های کشور واضع تحریم و کشورهای ثالث راغب به تعامل با بانک‌های کشور هدف نخواهند بود.^{۲۱} تحریم‌های ثانویه به دلیل مکانیزم خود و اثری که در اعمال فشار به کشور هدف تحریم دارند تا حد زیادی موفق عمل کرده و

²⁰ Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, (Thirty-ninth session, 10-28 September 2018) 10 <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-unilateral-coercive-measures>

^{۲۱} ریچارد نیویو، هنر تحریم‌ها- نگاهی از درون میدان، ترجمه و تحقیق مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، (تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۷) ۱۷.

شاید به همین دلیل است که تاکنون موج وسیعی از تحریم‌های ثانویه مبتنی بر ممانعت از دسترسی به دلار از سوی ایالات متحده علیه ایران وضع گردیده است.^{۲۲}

از ابتدای سال ۲۰۱۲ میلادی با وضع این نوع از تحریم‌ها علیه بانک مرکزی ایران، به تدریج پرداخت‌های ارزی و دیگر حوزه‌های اقتصادی ایران نیز هدف تحریم‌ها قرار گرفته و مجموعه تحریم‌های اولیه و ثانویه وضع شده علیه ایران، مجموعه‌ای از شدیدترین تحریم‌های یکجانبه را ایجاد کرده است که به گفته رئیس جمهور وقت و مقامات وزارت خزانه داری آمریکا، تاکنون علیه هیچ کشور دیگری وضع نشده است. متخصصان امر این شکل از تحریم‌ها را صرفاً با تحریم‌های همه جانبه سازمان ملل علیه کشورهای لیبی و عراق قابل قیاس دانسته و معتقدند تحریم‌های وضع شده علیه ایران در حال حاضر به هدفی راهبردی در سیاست خارجی آمریکا تبدیل شده است.^{۲۳}

۲-۴ ضعف در قوانین و مقررات داخلی کشورهای هدف تحریم

کشورهای واضع تحریم به منظور حصول اطمینان از اثر بخشی تحریم‌های وضع شده علیه کشورهای هدف عمدتاً پیش از وضع تحریم‌ها به شناسایی نقاط ضعف، نواقص و کاستی‌های موجود در قوانین و مقررات این کشورها می‌پردازند تا بتوانند بیشترین بهره را در کوتاه‌ترین زمان ممکن از تحریم‌ها ببرند. به طور مثال در کشوری مانند ایران، نظام اقتصادی طی سالیان متمادی از عیوبی رنج می‌برده است که تحریم‌ها صرفاً آنها را آشکار ساخته است.^{۲۴} به عبارت بهتر تحریم‌ها در کنار تبعات منفی بی‌شماری که در کشورهای هدف به بار خواهند آورد می‌توانند به مثابه ایجاد یک فرصت برای کشور هدف در راستای شناسایی بهتر نقاط ضعف نواقص و کاستی‌های موجود قوانین داخلی قلمداد شوند. قوانین، مقررات و ساختارهای معیوب و نامناسب در کشورهای هدف تحریم به واسطه نقشی که در بروز و ظهور آثار سوء حقوق بشری ناشی از تحریم در کشور هدف ایفاء می‌کنند مصداق بارز خودتحریمی بوده و متعاقباً بخش عمده مسئولیت نقض حقوق بشر ناشی از تحریم را متوجه کشور هدف خواهند کرد. در برخی از مواقع نیز اگرچه قوانین و مقررات موجود در شرایط عادی و بصورت صحیح وضع گردیده‌اند، اما در شرایط تحریم ضمن از دست دادن کارایی لازم خود به نوعی دست و پاگیر هم می‌شوند و این مهم نیز از مصادیق

^{۲۲} . Gary Hufbauer et al, *Economic Sanctions Reconsidered*, (DC Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007), 59.

^{۲۳} . Barbara Slavin , *Iran Sanctions: Preferable to War but No Silver Bullet*, (DC Washington: Atlantic Council Iran Task Force, 2011), 6.

^{۲۴} . به طور مشخص تحریم‌ها (اعم از یکجانبه و چندجانبه) کشورهای دارای اقتصاد تک محصولی را در قیاس با کشورهای متکی بر اقتصاد چندمحصولی، بیشتر تحت الشعاع قرار خواهند داد. زیرا وضع تحریم از سوی کشور واضع درخصوص یک بخش از اقتصاد کشور هدف، همواره سهل‌تر و کم هزینه‌تر از وضع قواعد تحریمی علیه بخش‌های مختلف اقتصاد کشور هدف می‌باشد.

خودتحریمی تلقی می‌گردد.^{۲۵}

با توجه به مراتب پیش گفته به نظر می‌رسد یکی از ساده‌ترین و کم هزینه‌ترین روش‌های موجود برای کشورهای هدف در مواجهه با تحریم، شناسایی ساختارهای معیوب، قوانین ناکارآمد یا نامتناسب با شرایط تحریم و متعاقباً بازطراحی، بازنویسی یا اصلاح آن‌ها متناسب با شرایط موجود است. به عنوان مثال، به واسطه تحریم‌های سنگین وضع شده از سوی ایالات متحده علیه ایران و متعاقباً تعیین مجازات‌های سنگین درخصوص سازمان‌ها، افراد و کشورهای ثالث ناقض تحریم، تقریباً کمتر کشور یا شخصی متمایل به انجام هرگونه معامله رسمی به مقصد ایران است. کشورها و اشخاص طرف معامله با طرف ایرانی در مواجهه با این شرایط عمدتاً از معامله با طرف‌های ایرانی امتناع ورزیده و یا از طریق افراد و کشورهای ثالث به صورت کاملاً ناشناس اقدام به معامله با طرف‌های ایرانی می‌نمایند.^{۲۶}

قوانین و مقررات سخت‌گیرانه ناظر بر تجارت بین‌المللی در میان کشورها از جمله ارائه اسناد بازرگانی بین‌المللی جهت گشایش اعتبار اسنادی، حوالجات ارزی، ترخیص کالاها از گمرکات و ... از جمله قوانینی هستند که اگرچه ممکن است در شرایط عادی عاری از هرگونه نقص به نظر برسند، اما به گواه برخی از صاحب نظران در شرایط تحریم تا حدودی زمینه خودتحریمی را تشدید می‌نمایند. به طور مثال در کشور ایران کلیه دستگاه‌های ذی‌صلاح بر اساس قوانین و مقررات موجود مکلف به اخذ کلیه اسناد و مدارک لازم از واردکنندگان کالا هستند و عدم ارائه برخی از این اسناد به هر دلیلی هم که باشد، واردکنندگان را با اتهام قاچاق کالا و ارز مواجه می‌سازد.^{۲۷}

مکلف نمودن دستگاه‌ها به اجرای دقیق این قوانین سخت‌گیرانه همچون قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱/۰۱/۲۰ در شرایط تحریم می‌تواند کشور را با چالش‌های جدی در تأمین کالاهای مورد نیاز خود مواجه کند. روند افزایشی حجم پرونده‌های مربوط به عدم رفع تعهد ارزی و شکایات مربوط به قاچاق کالا و ارز طی سال جاری می‌تواند گواه روشنی بر این ادعا باشد. بر اساس آمار منتشر شده توسط سازمان تعزیرات صرفاً در چهار ماهه نخست سال ۱۴۰۱ تعداد ۲۸۲ هزار و ۸۰۳ فقره پرونده در شعب سازمان تعزیرات تشکیل و ۲۷۸ هزار و ۶۷۸ فقره به ارزش ۱۴۳ هزار میلیارد و ۹۸۳ میلیون ریال مختومه شده است. در میان آمار ارائه شده تعداد ۱۸ هزار و ۹۰۴ پرونده در حوزه بهداشت، دارو و درمان تشکیل که ۱۸ هزار و ۵۸۶ پرونده با محکومیت ۴۶۵ میلیارد ریالی

^{۲۵} . به طور مثال بسیاری از قوانین و مقررات مربوط به حوزه واردات و صادرات کشور در حالت عادی به طور صحیحی وضع گردیده‌اند و در صورت عدم مواجهه کشور با تحریم‌ها، دارای کارایی لازم خواهند بود. اما تحریم‌ها به مثابه شرایطی خاص و استثنائی، همین قوانین را به اهمی جهت اعمال فشار مضاعف تبدیل نموده‌اند.

^{۲۶} . سعید غلامی باغی، « راهکار رفع برخی پیامدهای منفی تحریم اقتصادی برای وارد کنندگان کالا»، (گزارش تجویزی، تهران:

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷)، ۵.

^{۲۷} . همان، ۶.

متخلفان مختومه شده است. این حجم از پرونده‌های مطروحه علیه واردکنندگان حوزه بهداشت، دارو و درمان که بخش قابل توجهی از آن نیز به علت محدودیت‌های واردکنندگان در ارائه اسناد لازم جهت رفع تعهد ارزی می‌باشد در آینده‌ای نه چندان دور می‌تواند منتج به کاهش جدی تعداد واردکنندگان باتجربه در این زمینه و در نتیجه آن ورود فشار مضاعف به مردم کشور گردد. همچنین در حوزه قاچاق کالا و ارز هم در چهار ماهه نخست سال ۱۴۰۱ تعداد ۳۸ هزار و ۹۴۳ فقره پرونده تشکیل و تعداد ۳۷ هزار و ۵۹۰ فقره پرونده با محکومیت ۴۷ هزار و ۵۰۵ میلیارد ریالی متخلفان مختومه شده است.^{۲۸}

بررسی اجمالی قوانین و مقررات داخلی کشور به خصوص قوانین و مقررات مصوب در حوزه واردات، صادرات و گمرکات، پولی و بانکی کشور از جمله قوانین و مقررات مربوط به اخذ گواهی مبدأ، قوانین ناظر بر بازرسی قبل از حمل کالا در کشور صادرکننده و ... از یک سو و بررسی انواع تحریم‌های وضع شده از سوی ایالات متحده علیه ایران به خوبی بیانگر این واقعیت است که بیشتر تحریم‌ها نیز با استفاده از ضعف‌های موجود در همین حوزه وضع و اجرایی شده‌اند. از این رو یکی از موارد حائز اهمیت که در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد نقش تصویب قوانین داخلی کشور هدف متناسب با شرایط تحریم است.

۲-۴-۱ اصلاح یا تصویب قوانین داخلی جدید متناسب با شرایط تحریم

همان گونه که قبلاً نیز بیان گردید به طور طبیعی و معمول قوانین و مقررات کشورها برای اعمال در شرایط عادی تصویب و به موقع اجراء گذاشته می‌شوند. لذا این موضوع که برخی از قوانین و مقررات در شرایط وضع تحریم کارایی مطلوبی نداشته باشند تا حدودی طبیعی و قابل درک خواهد بود. به عنوان مثال در سال ۲۰۱۹ میلادی ایالات متحده با وضع محدودیت‌های بی سابقه‌ای در خصوص هرگونه معامله نفتی کشورهای جهان با ایران، صادرات و در نهایت درآمدهای این محصول را برای ایران به حد قابل ملاحظه‌ای کاهش داد.^{۲۹} بنابراین با توجه به وابستگی بسیار بالای بودجه ایران به درآمدهای حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی، اصلاح منابع و قوانین بودجه‌ای کشور یکی از ضروری و حیاتی‌ترین الزامات قانونی در حوزه قوانین و مقررات داخلی به نظر می‌رسید.

صنعت بانکداری نیز یکی دیگر از حوزه‌های مهمی است که اولاً به دلیل ارتباط تنگاتنگ با سایر حوزه‌ها و ثانیاً به دلیل تحریم‌های یکجانبه بی‌شماری که طی سالیان اخیر به خود دیده است می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. در سالهای ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ تحریم‌های بانکی به لحاظ ماهیت متحول گردید. به طوری که تحریم‌های جدیدی علیه بانک

28. "Statistics of the first 4 months of 1401, goods and currency smuggling" last modified December ۲۰, 2022, <https://www.tazirat.gov.ir/module/News/Shownews/page-1414/index.aspx?NewsId=117256&>.

29. Nakhli, Seyyed Reza, Rafat, Rasul Bakhshi Dastjerdi, Monireh and Rafei, Meysam, *Oil sanctions and their transmission channels in the Iranian economy: A DSGE model*, Resources Policy, Volume 70, (2021) 5

مرکزی اعمال شد و حتی با قطع خدمات سوئیفت، سیستم بانکداری بین‌المللی ایران را متأثر ساختند.^{۳۰} از این رو در نظام بانکی کشور به منظور تقلیل اثرات تحریم‌های مالی و پاسخگویی به نیاز نقل و انتقالات بین‌المللی، استفاده از روش قدیمی حواله جایگزین گردید. نتیجه این افزایش محدودیت‌ها در روابط کارگزاری و کانالهای پرداخت در کنار عدم اعتماد بانک‌های مورد اعتماد فروشندگان خارجی باعث شد که بخش عمده‌ای از اعتبارات اسنادی کشور مسدود شود. درحقیقت به نظر می‌رسد مشکلات عدیده‌ی موجود در صنعت بانکداری ایران صرفاً نشأت گرفته از تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا نبوده و تا حدودی متأثر از نارسایی‌های قانونی کشور در این حوزه است و اصلاح قوانین این حوزه می‌تواند تا حدودی به کاهش مشکلات حوزه بانکی کمک نماید. به همین دلیل در ذیل به برخی از قوانین و مقررات کشور که به نظر می‌رسد اصلاح یا تغییر آنها تا حدودی از مشکلات ناشی از تحریم بکاهد اشاره خواهیم کرد.

۲-۴-۱-۱ اصلاح ساختار و قوانین حوزه گمرکی (صادرات و واردات کالا)

ساختارها، قوانین و مقررات حوزه گمرکی که همواره انتظار می‌رود در راستای خدمت‌رسانی به آحاد جامعه عمل نمایند برخی از اوقات به دلیل وقایع غیرقابل پیش‌بینی همچون تحریم‌ها می‌توانند به عنوان مانعی بر سر راه واردات و صادرات کالاها (به ویژه کالاهای اساسی) مورد نیاز مردم قلمداد شوند. به عنوان مثال برخی از فعالان اقتصادی^{۳۱} کشور تا ۳۰ مورد از مشکلات و معایب این حوزه را برشمرده اند که برخی از مهم‌ترین آنها عبارتند از: ارزش غیرواقعی پایه کالا در گمرک، نبود امکان ترخیص درصدی کالا برای شرکت‌های تولیدکننده، هزینه‌های بالای نگهداری و انبارداری، سقف و سابقه واردات برای واردات ماشین‌آلات، مواد اولیه و قطعات خطوط تولیدی، بی‌توجهی به فسادپذیری کالای خاص، ضعف زیرساخت‌ها در گمرک و سیستم‌های الکترونیکی بروکرسی‌های اداری زائد، ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های ناگهانی در امر واردات، مشکل پذیرش ضمانت نامه‌ها در اجرای ماده ۱۰ قانون امور گمرکی، حقوق ورودی کالاها، حجم بالای بخشنامه‌های خلق الساعه، تعارض قوانین و عدم ثبات و پایداری بخشنامه‌های صادرشده، رویه‌های گمرکی متعدد، دردهای تعرفه‌گذاری و عوارض گمرکی بالا، ناکارآمدی نظام گمرکی در تشخیص هویت واقعی فعالان اقتصادی، بحث تعهد ارزی و گره زدن آن به ترخیص کالاها و غیره.^{۳۲}

به طور مشخص حتی اگر بخشی از این نواقص و ناکارآمدی‌ها وجود داشته باشد، عدم اصلاح آنها به نوعی مصداق خود تحریمی است. در صورت عدم تمایل کشورها به ایجاد تغییرات و یا اصلاحات در قوانین خود به نظر

^{۳۰} . سیدنورانی ، سید محمدرضا ، مرتضی عبادی، امراله امینی و محمدتقی تقوی فرد، بررسی تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر کارایی بانکهای ایران، تهران، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیستودوم، شماره ۸۳، (۱۳۹۸)، ۱۳۴.

^{۳۱} . فعالان اقتصادی همچون محمدرضا نجفی‌منش، آرش شهرآیینی، محمد لاهوتی، مهرداد عباد، محمدحسن دیده‌ور و ...

می‌رسد وضع قوانین موقت و مقطعی برای دوره وضع تحریم‌ها نیز راهکاری است که می‌تواند موجب آثار مثبتی برای کشور هدف تحریم باشد. به طور مثال به عنوان یک راهکار می‌توان پیشنهاد داد که کشورهای هدف در دوران تحریم با قراردادن مشوق‌های مختلف همچون معافیت‌های مالیاتی، کاهش مجوزهای ضروری، حذف بروکراسی اداری و ... واردات کالاها را اساسی مورد نیاز عموم جامعه را تسهیل نموده و از آثار سوء ناشی از تحریم بکاهند. قانون مقررات صادرات و واردات ایران نیز یکی دیگر از قوانینی است که به واسطه گستردگی و هدفمند شدن تحریم‌ها می‌بایست همواره بروزرسانی گردد اما متأسفانه از تصویب آن در سال ۱۳۷۲ تا کنون مورد اصلاح و بازنگری واقع نگردیده است.

۲-۴-۱-۲ اصلاح قوانین و مقررات پولی و بانکی

بیشتر قوانین حوزه بانکی ایران به ویژه قانون پولی و بانکی و قانون عملیات بانکی بدون ربا با گذشت حدود چهار دهه کمتر مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفته‌اند. با وجود تغییرات گسترده صنعت بانکداری در جهان، افزایش و پیچیده شدن تحریم‌های اقتصادی و ارزی، تعامل بانک‌های ایرانی با سایر بانک‌های خارجی به کمترین حد خود رسیده و همین امر موجب شده است تا فشار تحریم‌ها بیش از پیش مردم عادی را تحت تاثیر قرار دهند. کشورهای واضع تحریم طی سالیان گذشته همواره به استناد اینکه اموال بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران^{۳۳} و بانک‌های دولتی متعلق به دولت ایران است اقدام به مسدود نمودن و بعضاً مصادره اموال آنان نموده‌اند.^{۳۴} اگرچه طرح بانکداری جمهوری اسلامی ایران در چند سال اخیر از جانب مجلس شورای اسلامی ایران مورد توجه قرار گرفته و به گفته طراحان اصلی طرح، این قانون می‌تواند به آزاد سازی اموال بلوکه شده بانک مرکزی و بانک‌های دولتی در خارج از کشور کمک شایانی نماید، لیکن زمان بر شدن تصویب این قانون، آن هم به دلایلی نامعلوم همان چیزی است که شاید بتوان از آن به عنوان خودتحریمی یاد کرد.

۲-۴-۱-۳ اصلاح قوانین و مقررات حوزه تجارت و کسب و کار

هدف کلی وضع قوانین و مقررات یا صدور بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها برای کسب و کارهای مختلف، تسهیل فرایندهاست اما چنانچه همین مقررات اجرا نشود یا تفاسیر و برداشت‌های سلیقه‌ای از آنها صورت گیرد، می‌توان وضع قوانین جدید را فقط دور باطلی دانست که هیچ کمکی به رونق تولید و کسب و کارها نمی‌کند. در واقع قوانین بسیار متعددی همچون قانون بهبود محیط کسب و کار (مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶)، قانون رفع موانع تولید رقابت

^{۳۳} . تلاش بانک مرکزی برای پس گرفتن پول‌های بلوکه شده، ۱۳۹۶/۱۰/۳۰ ، <https://www.taadolnewspaper.ir>

^{۳۴} . مانند مصادره حدود ۴,۹ میلیارد دلار از اموال بانک مرکزی ایران نزد موسسه مالی کلیراستریم (به عنوان یکی از موسسات تابعه بورس آلمان) که از سوی دادگاه لوگزامبورگ بابت طرح ادعای برخی وکلای خانواده‌های آمریکایی یا اعضای خانواده آنها که جزو تلفات ۱۱ سپتامبر در امریکا هستند یا به خانواده‌های قربانیان انفجار مقر دریایی امریکا در لبنان که به کشته شدن ۲۱۴ نظامی منجر شد، مصادره گردیده است.

پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۴/۰۲/۰۱)، قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی (مصوب ۱۳۹۸/۰۲/۱۵)، قانون تسهیل صدور مجوزهای کسب و کار (مصوب ۱۴۰۰/۱۲/۲۴) و ... در این حوزه به تصویب رسیده است. لذا کشور از لحاظ تعدد قوانین در این حوزه به هیچ وجه با کمبود مواجه نیست اما مشکل اصلی در این است که این قوانین آنچنان زیاد هستند که یا یکدیگر را خنثی می‌کنند یا به طور کامل اجرا نمی‌شوند و یا این که برداشتهای سلیقه‌ای از آنها صورت می‌گیرد. به عنوان مثال ارزنده ترین بخش قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۴/۰۲/۰۱)، ماده ۲۱ آن است که در این ماده بانک مرکزی موظف شده است تا به منظور تأمین سرمایه در گردش پایدار برای واحدهای اقتصادی فعال در بخش‌های مختلف، حساب ویژه تأمین سرمایه در گردش را بازگشایی کند اما گویا این بخش از قانون تا کنون رنگ و بوی جدی اجرایی به خود نگرفته است.^{۳۵} در حالی که نص اصلی قانون هنوز به طور کامل اجرا نمی‌شود مجلس شورای اسلامی کمر به تصویب قوانین جدید می‌بندد و قانون الحاق موادی به قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور (مصوب ۱۳۹۷/۰۳/۲۱) را مصوب می‌سازد که اثرات مثبت قانون اول را تضعیف می‌کند. همچنین اصلاح قانون تجارت ایران که قدمت آن (به استثناء مواد قانونی مربوط به شرکت‌ها) به ۹ دهه قبل بازمی‌گردد نیازمند بازنگری فوری و جدی در بسیاری از مواد قانونی خود است اما علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در راستای اصلاح آن، متأسفانه به دلایلی کاملاً نامعلوم تا کنون اصلاحاتی در این زمینه صورت نپذیرفته است.

همانگونه که می‌بینیم گاهی از اوقات تصویب بیش از حد قوانین در یک حوزه نیز می‌تواند آثار نامطلوبی به همراه داشته باشد که در شرایط تحریمی بازنگری در آن ضرورتی انکارناپذیر بوده و عدم اقدام به موقع و جدی در این زمینه مصداق بارز خودتحریمی است.

۲-۵ نقش کشورهای ثالث در آثار سوء تحریم‌ها

در کنار نقش انکارناپذیر کشورهای واضع و هدف تحریم در اثربخشی تحریم‌های یکجانبه عامل سومی هم وجود دارد که شاید به همان میزان و یا حتی بیشتر از دو عامل قبل نیز در تشدید یا تضعیف اثربخشی تحریم‌ها موثر باشد. بدون شک جلب حمایت بین‌المللی از سوی کشورهای واضع تحریم برای همراه کردن آن‌ها با تحریم‌های یکجانبه بسیار دشوار است. البته تجربیات گذشته نشان دهنده این واقعیت است که موضع کشورهای ثالث در برابر تحریم‌های یکجانبه بیشتر از اینکه متأثر از قوانین بین‌المللی باشد، متأثر از میزان قدرت و نفوذ کشور واضع تحریم است.

۳۶

^{۳۵} . تفحص از عملکرد بانک‌ها و دستگاه‌ها در اجرای قانون رفع موانع تولید، ۱۴۰۰/۰۱/۲۵

تاریخچه همراهی اغلب کشورهای جهان با تحریم‌های یکجانبه وضع شده از سوی ایالات متحده آمریکا علیه کشورهای ایران و روسیه به خوبی بیانگر این واقعیت است. در این مسیر ایالات متحده آمریکا همواره به موازات وضع تحریم‌های یکجانبه علیه کشورهای هدف، نسبت به تشویق، ترغیب، تطمیع و درنهایت تهدید اتباع و شرکت‌هایی که مغایر سیاست‌های وی رفتار نمایند اقدام کرده و تا کنون در این زمینه نیز موفق بوده است.^{۳۷} از سال ۲۰۱۰ میلادی و با ایجاد همگرایی نسبی در میان کشورهای مختلف در خصوص ایران، سطح همکاری‌های بین‌المللی در راستای اعمال فشار علیه ایران از طریق وضع تحریم‌ها افزایش قابل ملاحظه‌ای یافت و حتی برخی از کشورهای حوزه شرق آسیا همچون کره جنوبی که نه تنها سابقاً تمایلی به مقابله با ایران و همراهی با تحریم‌های وضع شده علیه کشور نداشتند، بلکه همواره معاملات چشمگیری نیز با تجار ایرانی داشتند، به طور محسوسی وارد چرخه‌ی تحریم‌ها علیه ایران شدند.^{۳۸} در تاریخ اول مه ۲۰۱۱ باراک اوباما رئیس‌جمهور ایالات متحده اقدام به صدور دستورالعمل شماره ۱۳۶۰۸ نمود که مطابق آن به وزارت خزانه داری آمریکا این اجازه داده شد تا هر شخص خارجی که به کشورهای ایران و سوریه در راستای نقض تحریم‌های بین‌المللی کمک می‌نماید را مورد شناسایی و تحریم قرار دهد.^{۳۹} علیرغم واقعیات موجود راهکارهایی در راستای مقابله با تحریم‌های یکجانبه ثانویه وجود دارد که در ذیل به بررسی برخی از آن‌ها خواهیم پرداخت.

۲-۵-۱ مقابله با اثر فراسرزمینی تحریم‌ها با استفاده از دستورالعمل انسداد

دستورالعمل انسداد مصوب ۱۹۹۶ اتحادیه اروپا به عنوان پاسخی به قانون هلمزبرتون مصوب همان سال ایالات متحده وضع شد که شرکت‌های اروپایی را از رعایت تحریم‌های آمریکا منع می‌کرد. کشورهای عضو اتحادیه اروپا با اعتراض به نقض قوانین بین‌المللی از سوی ایالات متحده، از پذیرش چنین اقداماتی که مصداق بارز نقض حاکمیت داخلی آن‌ها تلقی می‌گردید خودداری کردند.^{۴۰} علیرغم وجود مقررات مزبور همواره کارایی و مثر ثمر بودن این مقررات به ویژه درخصوص تحریم‌های وضع شده علیه ایران محل تردید بوده است. به طور مثال در سال ۲۰۱۸ به محض خروج آمریکا از برجام و اعمال تحریم‌های جدید علیه ایران بسیاری از شرکت‌های اروپایی تقریباً بلافاصله شروع به خروج از ایران کردند و سرمایه‌گذاری‌ها و معاملات اروپا با ایران، صرفاً به دلیل ترس از مجازات‌های ایالات متحده به ارزش ۱۳ میلیارد دلار کاهش یافت. شرکت فرانسوی توتال تنها هشت روز پس از

37. "US abuse of unilateral sanctions hurts common interests of world", 2022-09-09

<https://global.chinadaily.com.cn/a/202209/09/WS631a87b8a310fd2b29e76c1b.html>

38. "Dal Seung Yu, The future of the South Korea-Iran relationship", 11 February 2021

<https://www.eastasiaforum.org/2021/02/11/the-future-of-the-south-korea-iran-relationship/>

39. حسین فرحی، مشروعیت تحریم‌های نفتی ایران در ترازوی حقوق بین‌الملل با تمرکز بر تحریم‌های نفتی آمریکا علیه ایران،

تهران: نشر ابتکار دانش، ۱۳۹۶، ۲۸.

40. "The EU Blocking Statute and Civil Law Liability, 12 November 2022"

<https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/0f133670/the-eu-blocking-statute-and-civil-law-liability>

خروج آمریکا از برجام از ایران خارج شد و از سرمایه گذاری در یک پروژه بزرگ نفتی، به دلیل خطر از دست دادن بودجه دلار انصراف داد و چندین شرکت اروپایی مانند زیمنس و ایرباس نیز مجبور شدند قراردادهای میلیارد دلاری خود را کنار بگذارند. همچنین سرمایه گذاری های رنو و سیتروئن در همکاری مشترک با شرکای ایرانی، تأسیس کارخانه اتوبوس سازی در ایران توسط اسکانیا و توافقنامه انتقال فناوری بین زیمنس و یک شرکت ایرانی همگی پس از خروج ایالات متحده از برجام متفی گردید.⁴¹

اگرچه اروپا ضمن ایجاد یک ابزار مبادله ای جدید با تشویق بانک سرمایه گذاری اروپا⁴² برای ادامه پروژه های مالی در ایران، تلاش کرده تجارت را تسهیل کند و تعهدات خود را تحت برنامه جامع اقدام مشترک حفظ کند، اما تلاش های صورت پذیرفته کافی نبوده است زیرا علی رغم دستورالعمل های انسداد اتحادیه اروپا برای ادامه فعالیت شرکت های و بانک های اروپایی در ایران، بانک سرمایه گذاری اروپا نیز با اشاره به خطر از دست دادن دسترسی به بازارهای سرمایه ایالات متحده، این درخواست را رد کرده است⁴³ و این نشان از ناکارآمد بودن سیاست های اتخاذ شده در این راستا دارد. البته بدترین سناریوها برای اتحادیه اروپا در تشدید تقابل ایالات متحده و رقبای اصلی آن، چین و روسیه است. زیرا با توجه به حجم مبادلات فی مابین اتحادیه اروپا با ایران و سایر کشورهای هدف تحریم های ایالات متحده مانند چین و روسیه می توان به این نتیجه رسید که بر خلاف ایران، که در آن شرکت های اروپایی قادر بودند به راحتی تصمیم بگیرند که دسترسی به بازار ایالات متحده را نسبت به فعالیت در ایران ترجیح دهند، یکپارچگی اقتصادی عمیق اتحادیه اروپا با روسیه و چین یک خطر اساسی برای سلامت اقتصادی اروپا محسوب می گردد. بنابراین اندیشیدن چاره ای جهت تقابل با تحریم های ثانویه ایالات متحده یک ضرورت انکارناپذیر به نظر می رسد. در راستای مقابله با وضع موجود و جلوگیری از بروز آثار سوء تحریم های یکجانبه بر کشورهای ثالث، در تاریخ 22 نوامبر 1996 اتحادیه اروپا جهت مقابله با دو قانون تحریم های کنگره آمریکا علیه ایران و کوبا (هلمز- برتون، داماتو- کندی هر دو مصوب 1996 میلادی)، دستورالعمل انسداد⁴⁴ را به تصویب رساند. در آن زمان قوانین آمریکا به دنبال تنبیه شرکت های خارجی بودند که با ایران و کوبا مراودات تجاری داشتند در حالیکه اقدامات این شرکت ها از منظر قوانین بین المللی قانونی بوده و منعی شامل آنها نمی شد. اجرای این قانون بر عهده دولت های عضو اتحادیه اروپا بوده و در سطح ملی می بایست اجراء شود. طبق این قانون، دول عضو اتحادیه اروپا مکلف هستند تا تدابیر لازم برای مقابله با قوانین و مقررات تحریم آمریکا و حفاظت از شرکت های متبوع خود را اتخاذ نمایند مهمترین مزیت دستورالعمل انسداد اتحادیه اروپا، بی اثر کردن هرگونه رای دادگاه خارجی در اتحادیه

41. Tom ruys, Cedric Ryngaert, *Secondary Anctions: Aweapon Out Of Control? The International Legality Of, And European Responses To, Us Secondary Sanctions*, (London: The British Yearbook of International Law VC The Author, 2020) 5.

42. European Investment Bank

43. "2019 Year-End Sanctions Update, January 23, 2020"

<https://www.gibsondunn.com/2019-year-end-sanctions-update/>

44. Blocking Statutes

اروپا براساس قوانین خارجی مندرج در ضمیمه آن (ماده ۴)^{۴۵} و همچنین اجازه دادن به شرکت‌های اتحادیه اروپا برای جبران خسارت دادگاه ناشی از اعمال فراسرزمینی قوانین خارجی است. (ماده ۶ دستورالعمل)^{۴۶} در سال ۲۰۱۰ اتحادیه اروپا به دلیل همراهی با آمریکا برای محدود کردن برنامه هسته‌ای ایران، دستورالعمل انسداد تحریم‌ها را در عمل محدود به تحریم‌های وضع شده علیه کوبا نمود^{۴۷}. اما طی چند سال اخیر و با توجه به گسترش تحریم‌های یکجانبه ایالات متحده آمریکا علیه ایران که عمدتاً واجد عنصر ثانویه نیز می‌باشند و در نهایت به دلیل ورود ضرر و زیان بسیار به شرکت‌های اروپایی که با ایران روابط تجاری داشتند، اتحادیه اروپا متعاقب خروج ایالات متحده از برجام به منظور احیای برجام در سال ۲۰۱۸ دستورالعمل انسداد را بروزرسانی نمود و خروجی این قانون این است که نخست شرکت‌های اروپایی موظفند اهمیتی به تحریم‌های آمریکا ندهند و دوم این‌که چنانچه هر یک از شرکت‌ها بر اساس تحریم‌های آمریکا متضرر یا تحریم شوند، بر اساس این قانون می‌توانند ضمن طرح شکایت از ایالات متحده آمریکا، خسارت‌هایی را که متحمل گردیده‌اند را از اموال دولت آمریکا و شرکت‌های آمریکایی فعال در اروپا مطالبه نمایند.^{۴۸} علی‌رغم این که دستورالعمل انسداد بطور مستقیم در دولت‌های عضو اتحادیه اروپا لازم‌الاجراست، اجرای مؤثر آن ایجاب می‌کند که هر یک از این دولت‌ها شیوه‌هایی را برای مجازات ناقضان آن در نظر بگیرند. اما تمامی دولت‌های عضو اتحادیه چنین مجازات‌هایی را در نظام حقوقی خود پیش‌بینی نکرده‌اند و حتی دولت‌هایی که به چنین امری اقدام نموده‌اند نیز مجازات‌های متمایزی را در این خصوص تعیین کرده‌اند. برای مثال، از یک سو بریتانیا نقض دستورالعمل انسداد را یک جرم کیفری و آلمان آن را یک تخلف اجرایی و اداری قلمداد کرده است اما از سوی دیگر عدم انجام اقدام ملموس از جانب اتحادیه اروپا در موارد

⁴⁵ . Article 4 : No judgment of a court or tribunal and no decision of an administrative authority located outside the Community giving effect, directly or indirectly, to the laws specified in the Annex or to actions based thereon or resulting there from, shall be recognized or be enforceable in any manner.

⁴⁶ . Article 6 : Any person referred to in Article 11 , who is engaging in an activity referred to in Article 1 shall be entitled to recover any damages, including legal costs, caused to that person by the application of the laws specified in the Annex or by actions based thereon or resulting therefrom. Such recovery may be obtained from the natural or legal person or any other entity causing the damages or from any person acting on its behalf or intermediary. The Brussels Convention of 27 September 1968 on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters shall apply to proceedings brought and judgments given under this Article . Recovery may be obtained on the basis of the provisions of Sections 2 to 6 of Title II of that Convention, as well as, in accordance with Article 57 (3) of that Convention, through judicial proceedings instituted in the Courts of any Member State where that person, entity, person acting on its behalf or intermediary holds assets. Without prejudice to other means available and in accordance with applicable law, the recovery could take the form of seizure and sale of assets held by those persons, entities, persons acting on their behalf or intermediaries within the Community, including shares held in a legal person incorporated within the Community.

⁴⁷ . قانون انسداد اتحادیه اروپا (قوانین مسدودسازی تحریم‌های آمریکا و تعهدات اروپا)، ۲۰۲۱/۱۰/۲۰

<https://ireland.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/11632>

⁴⁸ . REGULATION (EU) 2018/302 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL , 28 February 2018 , <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018>

محدودی که نتایج حاصله از بررسی‌ها نشان‌دهنده نقض دستورالعمل انسداد از سوی شرکت‌های اروپایی بوده است نیز به غیرمؤثر بودن این قانون کمک کرده است.^{۴۹} همچنین در یک نمونه دیگر هنگامی که (بی ان پی پاریباس)^{۵۰} در سال ۲۰۱۴ به اتهام نقض قوانین تحریمی ایالات متحده تحت تحقیق بود، فرانسوا اولاند رئیس‌جمهور فرانسه، به جای اعتراض به غیرقانونی بودن این اقدام به رئیس‌جمهور اوباما نامه نوشت تا اعتراض کند که جریمه پیش‌بینی شده با عمل بانک فرانسوی متناسب نخواهد بود.^{۵۱} در واقع این عمل می‌تواند به نوعی مشروعیت بخشی ضمنی به اقدامات ایالات متحده در نقض حاکمیت ملی کشور فرانسه تلقی گردد.

آقای والدیس دومبروسکیس معاون کمیسیون اروپا طی جلسه‌ای در پارلمان اروپا اذعان داشته است که: «با توجه به ذات سیستم بانکداری بین‌المللی (جایگاه دلار آمریکا در بسیاری از مراودات مالی جهانی) دستورالعمل انسداد می‌تواند اثر محدودی بر بهبود وضع موجود داشته باشد، زیرا بسیاری از بانک‌ها از سیستم مالی آمریکا و واحد پول دلار برای تراکنش‌های خود استفاده می‌کنند».^{۵۲} این در حالیست که اجرای صحیح و دقیق این قانون از سوی کلیه کشورهای اتحادیه اروپا نه تنها گامی مهم در انتفاع ایران از برجام می‌باشد بلکه موجب محافظت از شرکت‌های اروپایی در مقابل تحریم‌های غیرقانونی و یکجانبه آمریکا خواهد بود. علیرغم تأکید اتحادیه اروپا مبنی بر علنی نکردن اطلاعات شرکت‌هایی که در راستای دستورالعمل انسداد اقدام به مبادلات تجاری با کشور ایران نمایند اما در عمل شرکت‌های اروپایی در سال ۲۰۱۹ صرفاً در ۲۲ مورد تقاضای صدور مجوز در این خصوص ارائه نموده‌اند.^{۵۳}

۲-۵-۲- جلوگیری از دخالت ایالات متحده در سیستم پرداخت بین‌المللی سوئیفت^{۵۴} یا ایجاد یک سیستم پرداخت بین‌المللی جایگزین

با توجه به تهدیدهای ایالات متحده آمریکا مبنی بر هدف قرار دادن مستقیم سوئیفت در صورت نقض تحریم‌های وضع شده توسط این کشور، اتحادیه اروپا برای جلوگیری از تسلیم شدن در برابر آثار تحریم‌های ثانویه این کشور چاره‌ای جز دفاع از آن یا ایجاد گزینه دیگری همچون سوئیفت ندارد.^{۵۵} یکی از راه‌های انجام این کار جلب

49 . Mirko Sossai, "Legality of extraterritorial sanctions *Routledge Advances in International Relations and Global Politics*" Knowledge Unlatched GmbH, (2019): 69.

50 . BNP Paribas

51 . Mirko Sossai, "Legality of extraterritorial sanctions *Routledge Advances in International Relations and Global Politics*" Knowledge Unlatched GmbH, (2019): 70.

52 . "قانون انسداد اتحادیه اروپا (قوانین مسدودسازی تحریم‌های آمریکا و تعهدات اروپا)، ۲۰۲۰/۱۰/۲۰"

<https://ireland.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/11632>

53 . "Companies caught in EU-US sanctions crossfire" 30 January 2020,

<https://www.ft.com/content/97a75318-16a8-11ea-b869-0971bfffac109>.

54 . SWIFT

55 . البته لازم به توضیح است که کشورهای اروپایی پس از خروج ایالات متحده آمریکا از برجام SPV که پیشتر از آن نام برده می‌شد و INSTEX که بعدها از آن رونمایی شد را راه اندازی کردند که بنا به دلایل متعددی توفیق چندانی نداشت. البته به دلیل مکانیسم عمل این نهاد مالی، اساساً نمی‌توان آن را بعنوان نهادی شبه سوئیفت تلقی نمود.

حمایت سازمان‌های بین‌المللی به منظور ایجاد ممنوعیت در مداخله آمریکا در سوئیفت است. یکی دیگر از راهکارهایی که برای جلوگیری از منزوی شدن توسط ایالات متحده در این خصوص به ذهن متبادر می‌شود نیز ایجاد یک نهاد موازی معادل سوئیفت با کمک سایر قدرت‌های بزرگ اقتصادی مانند چین و روسیه است.

۲-۵-۳ ایجاد یک نهاد متناظر همچون "دفتر کنترل دارایی‌های خارجی اروپا" برای مقابله با تحریم‌های ایالات متحده

اتحادیه اروپا می‌تواند به عنوان یک عامل بازدارنده، یک روند قانونی برای تصویب خودکار اقدامات متقابل ایجاد کند و معادل اوفک^{۵۶} خود را برای انجام این کار توسعه دهد، زیرا این امر نشان می‌دهد که اروپا در تلفیق قدرت اقتصادی خود با اهداف سیاست خارجی خود کاملاً جدی است. همانطور که گروهی از محققان به سرپرستی پاسکال لامی استدلال کرده‌اند، اتحادیه اروپا می‌تواند توسط ائتلافی از ۲۷ کشور عضو، دفتر کنترل دارایی‌های خارجی اروپا^{۵۷} با الگوبرداری از اوفک را برای اعمال تحریم‌های فراسرزمینی ایجاد کند.

نتیجه‌گیری

اگرچه تحریم‌های یکجانبه عنصری محدود کننده در برابر انجام تکالیف حقوق بشری دولت هدف تحریم نسبت به ساکنین سرزمین خود است اما در وهله اول هر دولتی نسبت به تأمین کلیه حقوق بشری اعم از حق مسکن، حق اشتغال، حق سلامت، حق آموزش و ... ساکنین کشور خود دارای مسئولیت بوده و نمی‌تواند به بهانه تحریم و یا هر عنصر خارجی دیگر از انجام وظایف خود امتناع ورزد. وظیفه اصلی دولت‌های هدف تحریم در این شرایط مدیریت تحریم‌ها است. مدیریت تحریم به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که از سوی کشور هدف تحریم در راستای شناسایی و اصلاح قوانین، مقررات و ساختارهای تشدیدکننده‌ی آثار سوء تحریم صورت می‌پذیرد. البته مطمئناً هر حرکتی از سوی کشورهای هدف در این راستا منتج به نتیجه نخواهد گردید و تنها کشورهایی در این عرصه موفق خواهند شد که با بهره‌گیری از تجارب کشورهای موفق در این عرصه و تکیه بر پشتکار نیروی انسانی خود، بتوانند بخشی از آثار سوء تحریم‌ها را در کشور خود کاهش دهند.

از جمله کشورهایی که با اصلاح قوانین و مقررات داخلی خود رویکرد مناسبی در کنترل تحریم‌های یکجانبه داشته و توانسته‌اند آثار سوء ناشی از تحریم‌ها را به کمترین میزان ممکن تقلیل دهند روسیه، چین و تا حدودی کشور کوبا هستند. به عنوان مثال اصلی‌ترین بخش هدف تحریم‌های ایالات متحده علیه روسیه، بخش مالی این کشور بود که در ابتدا منجر به بالارفتن ریسک بحران نقدینگی در این کشور گردید و به دلیل محدود نمودن دسترسی به بازارهای مالی جهانی موجب ناپایداری بازار ارز این کشور و کاهش شدید ارزش روبل در پایان سال ۲۰۱۴ میلادی گردید.

56 . Office of Foreign Assets Control (OFAC)

57 . Jean , De Ruyt, *Secondary sanctions and multilateralism – the way ahead*, (EGMONT Royal Institute for International Relations , Brussels 2021) , 4

اقدامات مقابله‌ای همچون ممنوع الخروج کردن اختیاری نمایندگان مجلس (بعنوان حرکتی نمادین)، ممنوعیت صادرات به کشورهای تحریم کننده (تحریم متقابل)، گسترش پیمان‌های پولی و توسعه و تقویت کانال‌های امن بانکی دوجانبه و چندجانبه، تغییر مقصد صادرات انرژی از اروپا به آسیا، تجدیدنظر در بودجه کشور و تغییر در منابع درآمدی و محل مصارف آن، ممنوعیت واردات مواد غذایی از کشورهای واضع تحریم، وضع مشوق‌های مالیاتی جهت جلوگیری از خروج سرمایه، تبدیل ذخایر دلاری به طلا، اصلاح نظام پرداخت بانکی داخلی و مستقل شدن آن از سوئیفت، به کارگیری طرح‌های مقابله با بحران اقتصادی و حمایت از بنگاه‌های آسیب دیده، تهدید به وضع برخی تحریم‌های متقابل همچون بسته شدن حریم هوایی این کشور بر روی پروازهای کشورهای عضو اتحادیه اروپا و آمریکا و نیز تهدید به وضع تحریم برخی از اشخاص اروپایی و آمریکایی تنها نمونه‌ای از اقدامات متقابل کشور روسیه در مقابل تحریم‌های یکجانبه آمریکا و اتحادیه اروپا بود که همگی در راستای جلوگیری از بروز آثار سوء تحریم‌ها بر ساکنین این کشور صورت پذیرفته است و به نظر می‌رسد این اقدامات به میزان قابل قبولی مثمر ثمر بوده و آثار تحریم‌ها را صرفاً منحصر به آثار غیرقابل اجتناب آن نموده است.

در کنار اقدامات قضایی متصوره در بعد داخلی و بین‌المللی، اقدامات تقنینی همچون اصلاح قوانین موجود یا وضع قوانین جدید، ایجاد و تقویت ادبیات ضد تحریم در حوزه حقوق بین الملل، تقویت روابط دیپلماتیک با کشورهای ثالث در راستای ایجاد پیمان‌های پولی و تجاری مشترک و همچنین بهره‌گیری از ظرفیت‌های بین‌المللی همچون قواعد انسداد جهت کاستن از آثار سوء تحریم‌ها بعنوان راهکارهایی عملی پیشنهاد می‌گردد.

فهرست منابع

کتابها

- عاملی، سعید رضا، ابراهیم محسنی آهویی. فقدان مشروعیت قانونی - بین المللی تحریم و نقض حقوق بشر. لندن: مؤسسه اسلامی حقوق بشر، ۲۰۱۸.
- غلامی باغی، سعید. راهکار رفع برخی پیامدهای منفی تحریم اقتصادی برای وارد کنندگان کالا. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷.
- فرحی، حسین. مشروعیت تحریم‌های نفتی ایران در ترازوی حقوق بین‌الملل با تمرکز بر تحریم‌های نفتی امریکا علیه ایران. تهران: نشر ابتکار دانش، ۱۳۹۶.
- نفیو، ریچارد، ویرایش دوم. هنر تحریم‌ها - نگاهی از درون میدان. ترجمه و تحقیق مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷.
- وکیل، امیرسعد و زهرا تحصیلی، ایران و تحریم‌های بین‌المللی. تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۲.

مقالات

- آل کجباف، حسین، انصاریان، مجتبی، « تأثیر تحریم‌های یک جانبه و چندجانبه بر ایران از منظر حق بر سلامت شهروندان ایرانی »، فصلنامه علمی - پژوهشی حقوق پزشکی، شماره ۲۹، (۱۳۹۳): ۵۰-۱۱.

- علوی، سید یحیی. « واکاوی ساختار تحریم‌های بانکی آمریکا و الزامات رفع آن در مذاکرات جامع هسته‌ای ». فصلنامه آفاق امنیت، ۲۵ (۱۳۹۳): ۲۱۲-۱۷۷.
- یاوری، کاظم و رضا محسنی. «آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی». فصلنامه مجلس و پژوهش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۶۱ (۱۳۸۸): ۵۳-۹.
- سیدنورانی، سید محمدرضا، مرتضی عبادی، امراه امینی و محمدتقی تقوی فرد، «بررسی تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر کارایی بانکهای ایران»، تهران، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، شماره ۸۳، (۱۳۹۸)، ۱۱۹-۱۴۲.

Books

- Daoudi , M. S. and Dajani, M. S. , *Economic Sanctions: Ideals and experience*, London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul , 1983.
- Galtung , Johan , *On the Effects of International Economic Sanctions, With Examples from the Case of Rhodesia*, Cambridge: Cambridge University Press , 1967.
- Hufbauer Gary et al, *Economic Sanctions Reconsidered, 3rd edition, Peterson Institute for International Economics*, . DC Washington: Peterson Institute for International Economics, 2007.
- Kaempfer , William H and Lowenberg , Anton D , *International Economic Sanctions: A Public Choice Perspective (Political Economy of Global Interdependence)*, Texas: Westview Press, ۱۹۹۲.
- Leyton Brown , David , *The Utility of International Economic Sanctions*, New York: st Martin, s Press, 1987.
- Miyagawa, Makio, *Do Economic Sanctions Work?* New York: st Martin, s Press, 1992.
- Ruys, Tom, and Ryngaert Cedric , *Secondary Anctions: Aweapon Out Of Control? The International Legality Of, And European Responses To, Us Secondary Sanctions*, London: The British Yearbook of International Law VC The Author, ۲۰۲۰ .

Articles

- De Ruyt, Jean, *Secondary sanctions and multilateralism – the way ahead*, (EGMONT Royal Institute for International Relations , Brussels 2021) , 1-6
- Eisemann, Pierre Michel, *Annuaire de l'Institut de droit international* (Paris, Pedone, , Session de Tallinn, vol. 76 , 2016), 871
- Morgan , T. Clifton and Schwebach Valerie L, *Economic sanctions as an instrument of foreign policy: The role of domestic politics*, paper presented at the annual meeting of the American political science association Washington dc, January 9-12, 1993.
- Nakhli, Seyyed Reza, Rafat , Rasul Bakhshi Dastjerdi, Monireh and Rafei, Meysam, *Oil sanctions and their transmission channels in the Iranian economy: A DSGE model*, Resources Policy, Volume 70, (2021) 5
- Sossai, Mirko, “*Legality of extraterritorial sanctions, Routledge Advances in International Relations and Global Politics*” Knowledge Unlatched GmbH, (2019): 62-79.

- Slavin , Barbara “*Iran Sanctions: Preferable to War but No Silver Bullet*,” Atlantic Council Iran Task Force,(2011) : 1-12.

Websites

- “International Monetary Fund” last modified December 7, 2022, <https://www.imf.org/en/Countries/VEN>.
- “Statistics of the first 4 months of 1401, goods and currency smuggling” last modified December ۲۰, 2022, <https://www.tazirat.gov.ir/module/News/Shownews/page-1414/index.aspx?NewsId=117256&NewsDate=14010510>.
- “Companies caught in EU-US sanctions crossfire” 30 January 2020, <https://www.ft.com/content/97a75318-16a8-11ea-b869-0971bfffac109>.
- <https://www.taadolnewspaper.ir>
- <https://www.tasnimnews.com/fa/news/>
- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview>
- "US abuse of unilateral sanctions hurts common interests of world", 2022-09-09 <https://global.chinadaily.com.cn/a/202209/09/WS631a87b8a310fd2b29e76c1b.html>
- Dal Seung Yu, The future of the South Korea–Iran relationship , 11 February 2021 <https://www.eastasiaforum.org/2021/02/11/the-future-of-the-south-korea-iran-relationship/>
- "The EU Blocking Statute and Civil Law Liability, 12 November 2022" <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/0f133670/the-eu-blocking-statute-and-civil-law-liability>
- "2019 Year-End Sanctions Update, January 23, 2020" <https://www.gibsondunn.com/2019-year-end-sanctions-update/>
- <https://ireland.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/11632>
- “30 challenges in facing customs” 13 January 2020, <http://www.taadolnewspaper.ir>
- Human Rights Council, *Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights*, (, Thirty-ninth session , 10–28 September 2018) 10 , <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-unilateral-coercive-measures>